

ԲԱՐԵՐԱՐ ՀԱՅԿ ԳԱՎՈՒՔԵԱՆ ՏԻՊԱՐ ԵՒ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ՀԱՅՈ

Հայկական ձեռներէցութեան, կորույթի կամքի եւ անայլայլ յաւատե-
սութեան տիպար մըն է Ամերիկահայութեան հոշակաւոր նահապետը՝ Հայկ
Գալուքեան: Միմիայն իր բնատուր ձիրքերուն վստահած, եւ անոնց իսկ
շնորհիւ, բոլորովին անձանօթ երկրի մը մէջ ոչինչէն ստեղծած է իրեն համար
համբաւ մը՝ որ Հայուն թէ օտարին միմիայն յարգանք ու հիացում կը պատ-
հառէ:

Գործնական ասպարէզի մէջ այնքան ուշիմ եւ յանդուգն, այլ իր մօտ
դարի մը մօտեցող բեղուն եւ դործունեայ կեանքը խարսխուած է Հայ աւան-
դութեան, Հայ հաւատքին եւ Հայ անցեալին վրայ: Աւելի քան եօթանասուն
տարիներէ ի վեր Հայկ Գալուքեան կ'ապրի Միացեալ Նահանգներու հնոցին
մէջ, սակայն հողիւմ, մտածումներով եւ նկարագրով կը մնայ խորապէս Հայ,
արթուն հետաքրքրութեամբ մը հետեւելով ազգային մեր կեանքին՝ մայր հայ-
րենիքի մէջ թէ արտասահմանի, ուրախանալու՝ դրական իրականութիւններու
համար, մտահոգուելու՝ Հայ դադութիւններու առօրեայով եւ բարեբարի իր ներ-
կայութիւնը տանելու հոն՝ ուր անհրաժեշտ է: Փնտռուած ներկայութիւնն է
իրը, մասնաւորաբար Ամերիկահայ դադութի կեանքին մէջ. ներկայութիւն
մը՝ որ ինքնապարտադիր չէ, որ չաղմկեր, չի սլոտար, եւ որ սակայն միշտ
պատնէշին վրան է, միշտ ներկայ ու տոտ'վ իսկ հանդատացնող եւ ապահովող:
Անձնաւորութիւններ կան, որոնք դարաւոր եւ բաղմամբիւղ դործունէութիւն
ունեցող հաստատութիւններու հմայքն ու երբեմն, ինչո՞ւն է, նաեւ արժէքը
ունին: Այդպիսի պատկառելի անուն մըն է Հայկ Գալուքեանը, իր դործու-
նէութեամբ բոլորին յարգանք պարտադրող, եւ իր սքանչելի անձով ամէնուն
համակրանքին ու սիրոյն արժանացած:

* * *

Դարաւոր այս կաղնին մօտ հարիւր տարիներ առաջ իր աչքերը բացած
է աշխարհին Պոլիս, հայաբնակ Սասգիւղի մէջ, 1875ի Օգոստոսին: Դար մը
ամբողջ զինք եւ մեղ կը բաժնէ այդ թուականին. չըջան մը՝ Հայութեան հա-
մար յղի ապագայ պայծառ կեանքի խոստումով, եւ մասնաւորաբար Պոլսոյ
մէջ բնորոշուող՝ ազգային գիտակցութեան յանկարծական բռնկումով, տեւ-
դադին դործունէութեամբ, տարօրինակ այլ այնքան հասկնալի խանդավա-
ռութեամբ: Ներսէս Վարժապետեան Պատրիարքի, Նար-Պէյ Եպիսկոպոսի,
Խրիմեանի, Գրիգոր Օտեանի, Ն. Ռուսինեանի օրերն են անոնք, երբ ապագա-
յի բաղմամտեակ ծրագիրներ կը կաղմուին վարդապոյն մթնոլորտի մը մէջ, եւ
երբ ամպի ամենէն փոքր կտոր մը իսկ չի գար դուժելու պատրաստուող փո-
թորիկներու մասին:

Սասգիւղ, արուարձան մը Պոլսոյ, այդ օրերուն բնակութեան վայրն
էր պոլսահայ ընտրանիին, հարուստին եւ մտաւորականին: Ան կեդրոն մըն էր

ազգային եռուն կեանքի՝ դպրոցներով, հանդէսներով, ակումբներով և . . . բարերարներով: Համայնքին առօրեան կը դառնար թաղի եկեղեցիին շուրջ, եւ, Ազգային Սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր, թաղական խորհուրդի կամ դպրոցներու հոգարարութեան ընտրութիւնները ամենէն մեծ եւ կարեւոր տեղը կը բռնէին այդ առօրեային մէջ: Նորածին Հայկ Գալուստեանի հայրը՝ Սարգիս, հիւսուածեղէնի վաճառական մը, դիրքի տէր, անդամ էր թաղական խորհուրդին: Հայկ, զաւակը հարուստ և պոլսահայութենէն ճանչցուած ու յարգուած ընտանիքի մը, հինգ քոյրերու վրայ միակ մանչն էր ծնողքին: Գալուստեանները քննադատող հաւատացեալներ էին, եւ մանուկ Հայկի առաջին յիշատակներն ու տպաւորութիւնները կապուած են եկեղեցիի խորհրդաւոր «մութ ու լոյս»երուն և շարականի ու խունկի ելիէջող խաղերուն:

Արդեօք մանկութեան մէջ պատահած զէպեր կրնան ենթակայի մը ապագայ կեանքին մասին եզրակացութիւններու առաջնորդել դիտողը. արդեօք այդպիսի զէպեր կամ արարքներ ենթակային նկարագիրը կը յայտնարեն: Իր ամբողջ կեանքը սուրած եւ իր դործը հիանալի ամբողջութեամբ մը եզրափակած անձնաւորութեան մը պարագային, թերեւս դիւրին է դիտողին համար նման հետեւութիւններ հանել ենթակային մանկութենէն, քաղել անընչան համարուող արարքներ եւ իմաստ հաղցնել անոնց: Յամենայնդէպս, ինչ ալ ըլլան կարծիքները այդ մասին, Հայկ Գալուստեանի մանկութիւնն ու պատանութիւնը, զիմացող քանի մը յիշատակներու ընդմէջէն մեղի արդէն ցոյց կու տան անոր նկարագրին քանի մը գիծերը՝ որոնք, տարիներուն հետ պիտի շէշտուէին, պիտի դային առաջին մակարդակի վրայ, զինք վերածելու տինամիք անձնաւորութեան մը:

Յատկանշակա՞ն արդեօք մանկական հետեւեալ յիշատակը, որ կը պատմէ թէ ինչպէ՞ս հաղիւ նախակրթարանի աշակերտ, զապափարը կը յղտնայ քանի մը ընկերներուն հետ դրամ հաւաքելու՝ իրենց թաղի աղքատ փոքրիկներուն համար: Բարեկեցիկ տան զաւակ, որքա՞ն դիւրին պիտի ըլլար իրեն — եւ իր «գաղափարակից» ընկերներուն — համար այդ գումարը հայթայթել իրենց ծնողներէն, եւ մանկական դժուանակութեամբ անցնիլ իրենց աւելի կարեւոր դրադումներուն . . . Սակայն Հայկ ձեռնբերէցութեան առաջին փառքը կ'արձանագրէ, երբ իրենց տան պարտէզին մէջ կը դետեղէ այդ օրերու «հրաշքը»՝ լաթերնան (մօզական լապտեր) եւ իւրաքանչիւր դիտորդէ կը դանձէ մէկ զահեկան: Հաւաքուած գումարը չէ կարելորը անշուշտ, այլ ողին որ կը կենայ արարքին ետին եւ միջոցը՝ որուն կը գիմէ փոքրիկը, իր ծրագիրը գործնականացնելու համար:

Նախակրթական ուսումէ մը ետք կը յաճախէ գերմանական վարժարան մը, ուր դարձեալ երեւան կու գան կաղմակերպողի եւ ղեկավարելու իր յատկութիւնները: Ընկերներու իր խումբին «գանձապահ»ն է, ելեւմուտքը հաւասարակշռողը, խորհողը, ծրագիրներ որոճացողը: Պէ՞տք է աւելցնել որ հաւաքուած «գանձ»ը միշտ ալ կը տրամադրուի իրմէ եւ իր բարեկամներէն նըւազ բախտաւոր տղոց, սակայն ո՛չ իբր ողորմութիւն, այլ իբր տետրակ, մատիտ, եւ ալլեւալլ մանր պիտոյքներ:

Աւարտելով գերմանական դպրոցի ուսմանց շրջանը, Հայկ Գալուստեան կը յաճախէ Պոլսոյ Կեդրոնական բարձրագոյն վարժարան եւ տպա կ'արձանագրուի Պետական Գեղարուեստից Վարժարանին, ուր, Ֆրանսացի կարող եւ փորձառու զանախօսներու առաջնորդութեամբ կը հետեւի ճարտարապետական գծանկարչութեան:

Արդէն տասնութ տարեկան զեղազէմ երիտասարդ մըն է Հայկ Գա-

վութեան, երբ 1894ի վերջին ամիսներուն կը սկսին խլրտումները, որոնք յաջորդ տարուան ընթացքին պիտի վերածուէին Թուրքիոյ Հայաբնակ դատարաններուն եւ նոյնինքն Պոլսոյ մէջ ծրագրուած կոտորածներու: Երիտասարդ Գալուփէան, իր կապոյտ աչքերուն եւ չէկ մազին պատճառաւ բազմիցս կ'աղատէ ձերբակալութենէ, որովհետեւ ոստիկաններ զինք եւրոպացի կը կարծեն: Սակայն Գալուփէան ընտանիքը կը խորհի Հայկը հեռացնել Պոլսէն, գէթ ժամանակի մը համար, զայն զրկելով Անգլիա: Օրերը կ'անցնին առանց որոշումի մը, մինչեւ որ 1895ի սկիզբը, երբ կոտորածի շուկները իրականութեան կը սկսին վերածուիլ, Հայկ զիշեր մը փոքր նաւով կը փախցուի Իզմիր, ադրականներու մօտ: Ոչ իր ծնողքը եւ ոչ ալ ինք զիտէին անշուշտ թէ երիտասարդ Հայկ կը սկսէր իր կեանքի մեծ եւ հետաքրքրական ճամբորդութեան:

Իզմիրի մէջ կը մնայ քանի մը ամիս, մինչեւ որ օր մը, խումբ մը հայ երիտասարդներու հետ ոտք կը դնէ անգլիական շողենաւ մը՝ "The Boy of London", վերջնականապէս բաժնուելով իր ծննդավայրէն: Բաժանումի ցաւը կ'ամօքուի իր սրտին մէջ այն ապահովութեամբ որ նաւը զինք կը տանէր դէպի Անգլիա, ուր, թերեւս, պիտի կարենար իրազործել իր փափաքը՝ նաւապետ դառնալու:

Մինչ նաւը զինք Ամերիկա կը տանէր...

Քսանութի երկար օրերու ճամբորդութիւն մըն էր բեռնատար այդ շողենաւինը, որուն բեռը առաւելարար Իզմիրի թուղ էր, ինչպէս նաեւ խումբ մը հայ երիտասարդ: Դարձեալ, երկու աննշան համարուող իրողութիւններ կու դան մեզի ցոյց տալու երիտասարդ Հայկին նկարագիրը: Նախ այն՝ որ հակառակ զրպանին մէջ անգլիական քանի մը ոսկի ունենալուն, կը նախընտրէ նաւուն խոհանոցին մէջ զետեմանձոր ստիկել՝ իբրեւ վարձք ճաշ ստանալու պայմանով: Ու յետոյ՝ մրցումներ կը կազմակերպէ, հաճելի եւ օգտակար անցընելու համար իր եւ իր հայ ընկերներուն ազատ ժամանակը: Այսպէս, փոթորկոտ օր մը, կը մրցին՝ բարձրանալու նաւին կեղրոնական կայմին գաղաթը: Միայն Հայկն է որ կը յաջողի, դժուարութիւններէ եւ կամակոր պայքարէ մը ետք, եւ երբ կ'իջնէ, նաւապետը միայն կրնայ ըսել. «Տղա՛ս, կեանքի մէջ ինչ որ ծրագրես պիտի յաջողութեամբ իրագործես»:

Եւ արդէն իսկ կը ծրագրէ ան իր ապագայ կեանքը: Անգլերէն չի գիտեր, հետեւաբար համաձայնութեան կու դայ իր հայ մէկ բարեկամին հետ — որ լեզուն գիտէ —, Ամերիկա հասնելէ ետք իրարու օգնելու: Եւ շատ շուտով, այդ բանդէտ բարեկամն է որ Հայկ Գալուփէանի օգնութեան ու պաշտպանութեան պիտի ապաւինի...

1895 Հոկտեմբեր 20ին Հայկ Գալուփէան ոտք կը դնէ Նիւ Իորք, զինուած յանձնարարական նամակով մը: Գրութիւնը ուղղուած էր դորդի նըշանաւոր վաճառական Թաւանճեանին, հեղինակաւոր դէմք մը այդ օրերուն Ամերիկահայ կազմակերպուող զաղութին մէջ: Թաւանճեան սերով կ'ընդունի երիտասարդ պոլսահայը, բայց անմիջապէս զգալով անոր արտակարգ ուշիմութիւնը եւ մանաւանդ ունեցած կրթութիւնը, կը յանձնարարէ իր մէկ բարեկամին՝ Պարոն Յակոբեանի, որ տէրն էր բոլորովին նոր արհեստի աշխատանոցի մը. այդ արհեստն էր լուսափորագրութիւնը (photoengraving), որ փայլուն ապագայ կը խոստանար: Յակոբեաններ, բախտի մէկ զեղեցիկ կարգադրութեամբ, տարիներ առաջ Պոլսոյ մէջ դրացի եղած էին Գալուփէաններուն: Երիտասարդ Գալուփէան կը հրաւիրուի աշխատանքի՝ շարաթական երեք տոլար վարձատրութեամբ...

Եւ այդ բախտորոշ օրէն մինչեւ այսօր ան տակաւին կ'աշխատի:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ԲԱՐՆԲԱՐ ՀԱՅԿ ԳԱՎԱՌԻՓԱՆԱՆԻ ՀՕՐԻ ՍԱՐԳՍԻ. ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉԻ ՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ. ՄԻՋԻՆ ԲԱՐՁՐՈՒՄԻՆ ՎԱՐՑ

Բարերար Հայկ Գավուհեանի նուիրած հաշելութեան մեծադիր խնանկարը՝
 Ս. Յարութեան Տանարի Ուշաքափման վայրին կից պատին վրայ :

* * *

Մինչև 1915, Հայկ Գալուստյանի կազմակերպության լուսափորագրական տարրեր աշխատանքներու մէջ, և ի վերջոյ կը հիմնէ իր սեփական գործատունը, զայն կոչելով "The Bingham Photoengraving Company": 1920-1930 տնտեսական սուր տագնապի շրջանին, Հայկ Գալուստյան իր ձեռնարկութիւնը կը հաստատէ աւելի ամուր հիմերու վրայ, կ'ընդարձակէ զայն և 1946ին Սթէմֆորտի մէջ (Քրենէքթիքըդ նահանգ) կը հիմնէ մասնագիտ. մը՝ "Graphic Color Plate Company", որ, տարիներուն հետ ծաւալուն շուկայի մը տիրացած՝ այսօր կը նկատուի լուսափորագրութեան Ամերիկայի մեծագոյն հաստատութիւններէն մին:

Իր կազմակերպողի տաղանդը սակայն կը դռնէ աշխատանքի նոր գետիններ. այսպէս, գրեթէ քառասուն տարի առաջ կը միանայ Նիւ Եորքի "Graphic Arts Mutual Insurance Company"-ին, որուն վարչական խորհուրդին կ'անդամակցի, և աւելի քան քսան տարիներ կը վարէ այդ ընկերութեան փոխնախագահութիւնը: Կ'ըլլայ նաեւ խորհրդական տնօրէնը Նիւ Եորքի "Photo-engravers Board of Trade"-ի:

Համաշխարհային երկրորդ Պատերազմի ընթացքին կը գլխաւորէ պետական «տարին տուր մը» հանդանակութիւնը Ամերիկահայ զաւուրի մէջ. իր ֆանքերուն շնորհիւ էր մասնաւորաբար, որ հայ համայնքը Ամերիկայի փոքրամասնութիւններէն առաջինը կ'ըլլար քաղաքացիական պարտականութեան լիութի կատարման մէջ:

Իսկ ազգային գետնի վրայ, շատ մեծ և գրեթէ անփոխարինելի են բարերար Հայկ Գալուստյանի կատարած գործին չափն ու տարողութիւնը:

Ամենէն առաջ, տարիներով գանձապահն էր Պոլսահայ Օգնութեան Միութեան, որուն բերաւ ձեռներէջ և ազգասէր հայու աշխատանքի իր բաժինը: Նոյնպէս, տարիներով փոխնախագահն էր Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, և մեծ դեր ունեցաւ Միութեան հանդանակութիւններուն յաջողութեամբ պսակումին մէջ:

Ազգային առօրեայ կեանքի մէջ միշտ եղաւ և է տակաւին աշաւուրջ հսկող մը և անսակարկ նուիրաբերող մը: 1945ի կաթողիկոսական ընտրութեան ընտրուեցաւ պատգամաւոր Ամերիկահայ թեմին:

Իր բազմաթիւ նուիրատուութիւններուն մէջ, որոնք իր անունը անմեռ պիտի պահեն Ամերիկահայութեան մօտ, պէտք է յիշել Նիւ Եորքի Սուրբ Խաչ եկեղեցիին համար կատարած բարերարութիւնը, որով 1954ին այդ եկեղեցին փրկուեցաւ նիւթական ամենէն անսպասով վիճակէ մը և որ այսօր կը շարունակէ իր բարգաւաճ կեանքը և համայնքին հոգեւոր պէտքերուն յանձնաձեռն կարեւոր պարտականութիւնը: Իր փառքերէն մին կը հանդիսանայ, անշուշտ, Նիւ Եորքի Մայր Տաճարի և Առաջնորդարանի շինութիւնը, որուն իրագործման նուիրուեցաւ աւելի քան տաս տարիներ, և զոր յաջողութեամբ պսակեց՝ լայն բանալով իր քսակին և սրտին դռները:

Զկայ հանդանակութիւն մը, որուն գլուխը չղտնուի բարերար Հայկ Գալուստյանի անունը. չկայ ազգաշէն ձեռնարկ մը որուն համար ապահովուած չըլլայ բարերարին սրտապնդող մասնակցութիւնը: Իր բազմաթիւ և աւելի քան եօթնասուն տարիներու դրական, բոլորանուէր և եկեղեցական գործունէութեան համար է որ պարգեւատրուած է Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան բարձրագոյն վարձատրութեամբ՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի ակա-

Իսկ մեծահամբաւ բարերարին անունը մասնաւոր դուրսդուրանքով և սիրով կը յիշուի Երուսաղէմի մէջ, որուն հաւատաւոր բարեկամը, պաշտպանն ու նուիրաբերողն է տարիներէ ի վեր:

Ան առաջիններէն էր որ իր անսակարկ օժանդակութիւնը բերաւ Սուրբ Զարուիթեան նորոգութեան համադրային Զանձնախումբին աշխատանքներուն, և հանդանակութեան մասնակցեցաւ իշխանական նուիրատուութեամբ: Բաց աստի, տարիներով վարեց Ամերիկայի Զանձնախումբին Ատենապետութիւնը մեծագոյն յաջողութեամբ և Երուսաղէմի հանդէպ տածուած խորունկ սիրով:

Անջատարար հանգանակութեան իր մասնակցութենէն, բարերար Հայկ Գալուքեան իր ծնողքին յիշատակին Սուրբ Զարուիթեան Տաճարի Ուշաթափման մեծ պատին նուիրաբերեց խաչելութիւնը ներկայացնող դուռաւոր սքանչելի խճանկար մը (mosaic), որ իր տարածուն չափերով, հայկական մանրանկարչութեան աւանդական մօթիւններով և ընդհանուր վեհութեամբ հիացում կը պարտադրէ միջադրային այդ սրբաւայրի բազմաթիւ այցելուններուն և հաւատացեալներուն:

Դարձեալ, երբ 1968ին Ամեն. Պատրիարք Ս. Զօր հրահանգով Թուրքիոյ դաւառներէն հայ տղաք սկսան բերուիլ Երուսաղէմ՝ ուսանելու և հայեցի դաստիարակութիւն ստանալու համար, բարերար Հայկ Գալուքեան առաջիններէն եղաւ որ Մեծայարդ Տառուր Տատուրեանի հետ դնահատեց չափը բարիքին որ այդպիսով կը մատուցուէր մեր ազգին և եկեղեցիին, և ինքնաշօթար կերպով ստանձնեց հողալ ծախսը տասը սաներու. նուիրատուութիւն մը, որ ազնուական վեհանձնութեամբ մը ցարդ կը շարունակէ:

Բայց, ամենէն աւելի, Հայ Երուսաղէմի մէջ իր անունը պիտի անմահանայ այն իշխանական նուիրատուութեամբ զոր վերջերս կատարեց, և որով Սրբոց Զակոբեանց Մայրափնեքէն քիչ հեռու, Սիոն պատմական լեռան հայկական հողին վրայ պիտի բարձրանայ հայ հին ճարտարապետութեան բոլոր դրոյթներով կառուցուած Տաճար մը, բարերարին հօր՝ Սարգիս Գալուքեանի անունը կրող: Տաճարը, իր զեղեցիկ կաթողիկէով և դէպի վեր սլացող զանդակատունով պիտի տիրէ Երուսաղէմի համայնապատկերին, Հայ Եկեղեցիին փառքը սփռելով քրիստոնէութեան սրբազան այս երկրին վրայ: Իսկ հաւատացեալ և երախտադէտ Հայութեան համար Սիոնի բարձունքին հաստատուած ամրախարիսխ այդ կառոյցը պիտի կազմէ բարերար Հայկ Գալուքեանի եկեղեցաշէն և ազգաշէն բազմամեայ գործունէութեան թաղն ու պսակը, և սերունդներ օրհնութեամբ պիտի յիշեն իր անունը և իրբեւ տիպար պիտի ընդունին զինք գործունեայ և նուիրաբերուած կեանքի:

ԽՄԲ.